

Strategi för byggnadsminnen, Södermanlands län

Del 1 Strategi

Strategi för byggnadsminnen, Södermanlands län, del 1 Strategi

Utgiven av: Länsstyrelsen i Södermanlands län

Utgivningsår: 2017

Författare: Ebba Gillbrand och Bo G. Svensson

Rapportnr: 2016:14

ISSN-nr: 1400-0792

Diariennr: 432-6624-2016

Rapporten kan laddas ner via

www.lansstyrelsen.se/sodermanland/Sv/publikationer/

Eller kan beställas av

Länsstyrelsen i Södermanlands län

611 86 Nyköping

Tel: 010-223 40 00

Omslagsbild: von Rosens jaktstuga, ett av länets 59 byggnadsminnen. Den knuttimrade jaktstugan byggdes 1909 invid en sjö mitt i det urskogsreservat som instiftades i början av 1900-talet av Eric von Rosen, ägaren till Rockelstads slott. Byggnaden ritades av arkitekt Ivar Tengbom i fornordisk vikingastil, med utsmyckningar som drakhuvuden och solkors.

Jaktstugan är ett talande exempel på att byggnadsminnen kan berätta många olika slags historier och att det kulturarv som speglas genom dem ibland kan vara kontroversiellt.

Foto: Ebba Gillbrand

Innehåll

Förord	4
1. Bakgrund och syfte	5
2. Byggnadsminnena i framtiden	7
2.1 Utgångspunkter för strategin	7
2.2 Byggnadsminnena och länets kulturmiljöprofil	8
2.3 Byggnadsminnenas ålder	9
2.4 Hur kan byggnadsminnena blir mer angelägna?	9
2.5 Informationsinsatser	10
2.6 Kunskapsunderlag	11
2.7 Tillsyn	11
2.8 Jämkning och hävning	11
3. Strategi för byggnadsminnen	12
3.1 Strategiska inriktningsmål	12
3.2 Riktlinjer för ärendehantering	13
Källor och litteratur	16

Strategi för byggnadsminnen

Södermanlands län, del 1

Förord

Vilka byggnadsminnen har vi idag? Vems historia förmedlar de? Vilka berättelser saknas och behöver kompletteras, för att vår gemensamma historia ska komma till tals?

Vissa byggnader och miljöer har ett så högt kulturhistoriskt värde att det ligger i vårt gemensamma intresse att de bevaras för framtiden. Syftet med en strategi för byggnadsminnena är att ge förutsättningar för ett bredare och mer representativt urval av skyddade byggnader i länet.

Södermanland har en rik och mångfacetterad historia. I länet finns nästan 60 så kallade enskilda byggnadsminnen, som är skyddade enligt kulturmiljölagen. De utgör en av de byggstenar som vi tar med oss från det förgångna in i samtiden och i framtiden. Byggnadsminnena representerar historiska skeenden och samhällets förändring över tid, men också särskilda händelser och enskilda personers historia. Syftet med byggnadsminnena är att bevara spår av historien som har betydelse för dagens och morgondagens samhälle och att garantera människors rätt till en viktig del av kulturarvet.

Byggnadsminnena ska även användas på ett lämpligt sätt. Hur byggnadsminnena bäst bevaras, utvecklas och används styrs av deras olika förutsättningar. Att garantera ett långsiktigt bevarande är avsikten med en byggnadsminnesförklaring, men även att tillgängliggöra byggnadsminnena så att människor nu och i framtiden ska kunna uppleva dem och ta del av den historia de förmedlar.

Byggnadsminnena kan också ses ur ett riksperspektiv. Tanken är att alla landets byggnadsminnen, ungefär 2500 stycken, ska vara ett representativt bestånd av byggnader och miljöer som på ett allsidigt sätt speglar vår historia och samhällsutveckling. För att urvalet av byggnadsminnen ska vara relevant behöver en diskussion om vad som är kulturhistoriskt värdefullt ständigt pågå, utmana och utmanas. Därför är det angeläget att lyfta blicken och se strategiskt på denna exklusiva grupp byggnader.

I ett demokratiskt samhälle har alla rätt till kulturarvet. I Sverige uttrycks detta genom de kulturpolitiska målen och i de särskilda målen för kulturmiljöarbetet. För att göra kulturmiljöarbetet relevant för fler behövs genomtänkta förhållningssätt till såväl etablerade som nya kulturmiljöer. Av den anledningen har vi tagit fram denna strategi.

Liselott Hagberg
Landshövding Södermanlands län

1. Bakgrund och syfte

Byggnadsminnena fungerar som samhällets minne. Det är bara byggnader och anläggningar som har "ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde" som kan skyddas som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen. I Sörmland finns byggnadsminnen som är badhus och borgargårdar, kyrkstall och kvarnar, herrgårdar och statarlängor, tingshus och jaktstugor. Gemensamt är att de är välbevarade, att de förmedlar olika slags historier om människorna som levt och brukat dem och att de berättar något viktigt om länets historia.

Byggnadsminnena ska bidra till att synliggöra olika sociala och kulturella gruppers kulturarv och på så sätt ge en representativ bild av länets och rikets historiska utveckling och bebyggelsehistoria. De fungerar som historiska referenspunkter, som är viktiga för vår förståelse för gårdagens, dagens och morgondagens samhälle. De ska trygga människors rätt till en betydelsefull del av kulturarvet. Syftet med byggnadsinstrumentet är att ge ett starkt och varaktigt skydd åt den allra värdefullaste bebyggelsen, åt kärnan i vårt nationella kulturarv.

I hela landet finns ungefär 2500 byggnadsminnen om man räknar anläggningar. I dessa ingår ca 9900 byggnader. Det är en mycket liten del av det totala byggnadsbeståndet, som kan uppskattas till ca 7,6 miljoner byggnader (2010, SCB). I Sörmland finns idag 59 så kallade enskilda byggnadsminnen, som är skyddade enligt kulturmiljölagen och 15 statliga byggnadsminnen, som är skyddade enligt förordningen om statliga byggnadsminnen.

Det är Länsstyrelsen som beslutar om en byggnad ska förklaras som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen. Vem som helst kan väcka fråga om byggnadsminnesförklaring. Länsstyrelsen har även möjlighet att på eget initiativ väcka fråga.

En strategi för byggnadsminnen innebär att Länsstyrelsen får ett övergripande underlag för att hantera byggnader skyddade genom kulturmiljölagen. Syftet är att ge förutsättningar för ett bredare och mer mångfacetterat urval av väl dokumenterade och skyddade byggnader i länet. Strategin ska ge stöd för en målmedveten styrning i urvals- och värderingsarbetet. Den belyser vilka byggnadsminneskategorier som saknas och beskriver tidsmässiga och geografiska skevheter. Aspekter som genus och klass kan också bidra med nya perspektiv.

Strategin kan användas i det tvärssektoriella samarbetet och kan ge stöd för värdering av kulturmiljö i olika processer, t.ex. kan en mer samlad och fördjupad bild ges av byggnadsminnen i samråd om översiktsplaner.

Byggnadsminnesskyddet syftar till ett långsiktigt bevarande. Det förutsätter samverkan och en gemensam syn på hur byggnadsminnena kan utvecklas mellan fastighetsägaren och Länsstyrelsen. Kunskap om byggnadernas kulturmiljövärden och en aktiv tillsyn av deras bevarandestatus, vård och skydd är viktiga delar av detta arbete.

Det finns kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som kan och bör skyddas på annat sätt än som byggnadsminnen. Ansvar för skydd och vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse delas av alla – stat, kommun och enskilda. Kommunerna har ett ansvar för ett brett bevarande genom tillämpning av plan- och bygglagens skyddsbestämmelser. I detta samverkar Länsstyrelsen med länets kommuner genom samråd och dialog avseende översikts- och detaljplaner.

Byggnadsminnesstrategin har tagits fram i samråd med en referensgrupp sammansatt av antikvarier från Sörmlands museum, stadsantikvarien i Eskilstuna, kommunantikvarien i Strängnäs, stadsarkitekten i Trosa samt ordföranden för SPBA, Sveriges privatpraktiserande byggnadsantikvarier.

Referensgruppen har tagit del av den grundanalys av befintliga byggnadsminnen som Länsstyrelsen har gjort. Utifrån denna har ett antal frågor formulerats för diskussion. Synpunkter och slutsatser har så långt möjligt arbetats in i strategin.

Strategin för byggnadsminnen består av fyra delar. Del 1 är själva strategin. Del 2 innehåller en analys av befintligt byggnadsminnesbestånd. Del 3 är en bakgrundsbeskrivning. Del 4 utgör en handlingsplan för Länsstyrelsens interna arbete med byggnadsminnen.

De nationella målen för kulturmiljöarbetet

Målen för kulturmiljöarbetet ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet. De ska även kunna inspirera och vägleda politiken i kommuner och landsting.

Det statliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser,
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen.

De kulturpolitiska målen

Målen för kulturpolitiken är att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund, att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling.

För att uppnå de kulturpolitiska målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

2. Byggnadsminnena i framtiden

Byggnadsminnena ska spegla länets och landets sammantagna historia och ge en representativ bild av den historiska utvecklingen. För att kunna göra ett kunskapsbaserat urval av framtida byggnadsminnen behövs i grund och botten en beskrivning av samhällsutvecklingen över ett långt tidsavsnitt fram till idag. Framtida byggnadsminnen hittar vi troligen främst i miljöer som hör till vår närhistoria – miljöer som snabbt förändras och riskerar att försvinna men som spelar en stor roll för det dagliga livet.

I strategin vägs principiella ställningstaganden mot t.ex. länets kulturmiljöprofil, som har beskrivits i Länsstyrelsens kulturmiljöprogram 2013.

Traditionellt har objekt som kan vara tänkbara som byggnadsminnen betraktats som svåra att värdera utan att ett visst tidsperspektiv bakåt på ca en generation (30 år). Eftersom byggnadsminnesskyddet utgör den starkaste formen av lagskydd och tänkbara objekt ska uppfylla det höga grundläggande kravet på synnerligen högt kulturhistoriskt värde, behövs ett så långt tidsspann för att kunna göra en väl avvägd bedömning.

Globaliseringen, strukturomvandlingar, nya perspektiv på kulturarv och krav på ökad delaktighet i det offentliga arbetet gör att länsstyrelsernas kulturmiljöarbete står inför nya utmaningar. I ett demokratiskt samhälle har alla rätt till kulturarvet. I Sverige uttrycks detta genom de kulturpolitiska målen och i de särskilda målen för kulturmiljöarbetet.

För att göra kulturmiljöarbetet relevant för fler behövs nya förhållningssätt till såväl etablerade som nya kulturmiljöer. När nya beslut om byggnadsminnen fattas är det viktigt att arbeta inkluderande, dvs att verka för allas rätt till kulturarvet och att öka förståelsen för byggnadsminnet ur flera perspektiv. Ytterst är det en fråga om makt och vem som har tolkningsföreträde över kulturarvet. Vem får plats i de berättelser Länsstyrelsen väljer ut och vem får berätta? Det handlar också om att anlägga nya vetenskapliga perspektiv på byggnadsminnena genom att analysera dem utifrån olika aspekter, t.ex. genus, generation, klass och geografisk representativitet, såväl lokalt som nationellt.

2.1 Utgångspunkter för strategin

Utgångspunkter för strategin är en analys av byggnadsminnesbeståndet som gjorts utifrån kategorierna i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister och länets kulturmiljöprofil. En referensgrupp har knutits till projektet som har fått lämna synpunkter.

I Sörmland finns idag 59 så kallade enskilda byggnadsminnen, som är skyddade enligt kulturmiljölagen och 15 statliga byggnadsminnen, som är skyddade enligt förordningen om statliga byggnadsminnen. I länet finns också 98 kyrkliga kulturminnen, som är skyddade enligt kulturmiljölagen.

Sörmland har lika många enskilda byggnadsminnen som angränsande Örebro län (59 st), något fler än i Västmanlands län (49 st) och betydligt färre än i Östergötlands län (136 st) och Stockholms län (188 st).

Det stora antalet byggnader skyddas genom plan- och bygglagen. I Sörmland omfattas ca 3200 byggnader av skydds- och varsamhetsbestämmelser enligt denna lag. Antalet skyddade byggnader varierar stort mellan kommunerna och över tid. Ca 1,5 % av det totala byggnadsbeståndet i länet är skyddat vilket överensstämmer i stort med landet i sin helhet (Räkna q 2015).

2.2 Byggnadsminnena och länets kulturmiljöprofil

Sörmland består av nio kommuner och utgör del av landskapen Södermanland och Närke. Länet utgör större delen av Strängnäs stift. I kulturmiljöprogrammet från 2013 beskrivs länets kulturmiljöprofil. Utmärkande för Sörmlands kulturmiljöprofil är:

- Fyra olika naturgeografiska områden – höglänta skogsområden (Mälarmården, Kolmården), slättlandskap, småbrutet sprickdalslandskap och skärgård,
- I stora delar skyddad skärgård genom naturreservat och marina reservat med låg exploateringsgrad,
- Ett av landets mest herrgårdspräglade landskap,
- Ett stort antal bevarade sockenkyrkor med medeltida ursprung, i de herrgårdstäta områdena ofta starkt präglade av de dominerande adelssläktorna
- Stor fornlämningsrikedom,
- Högt exploateringstryck i vissa länsdelar,
- Ett tidigt och mindre känt småskaligt bergsbruk,
- Bebyggelse från nedlagd, småskalig industri från första hälften av 1900-talet, flera mindre städer och tätorter,
- Vattenvägar och sjöar som både i förhistorisk tid och nutid har påverkat utvecklingen av landskapet och länet.

Många förknippar Sörmland med det s.k. herrgårdslandskapet, som är en viktig del av länets historia. Slott och herrgårdar är en betydelsefull kategori byggnadsminnen eftersom de åskådliggör godslandskapets karaktär och landsbygdens bebyggelsehistoria. Den ofta välbevarade bebyggelsen har mycket höga kulturhistoriska värden inte minst genom att den synliggör historiska och sociala samband i landskapet. Antalet byggnadsminnen inom kategorin är relativt stor, 15 stycken. Nya byggnadsminnen inom kategorin bör i huvudsak bara tillkomma om de kan berätta om hela historiska, sociala och ekonomiska sammanhang.

Inom vissa miljöer som är typiska för länet saknas byggnadsminnen helt eller finns bara som enstaka exempel. Dit hör kusterna och skärgården, skogslandskapet, det småskaliga bergsbruket och den småskaliga industriverksamheten från första hälften av 1900-talet.

Inom jordbrukslandskapet återfinns många av länets byggnadsminnen, 23 stycken, varav majoriteten är herrgårdar och prästgårdar. Fler byggnadsminnen skulle kunna tillkomma, t.ex. inom jordbrukets bebyggelse i form av bondgårdar, ekonomibyggnader etc.

Den sörmländska kusten och skärgården är unik på så sätt att den till stor del varit oförändrad under lång tid och är relativt oexploaterad. Här finns bara ett fåtal byggnadsminnen och fler bör tillkomma, t.ex. sådana som berättar om skärborgarnas liv eller fiskelägen. Mälarens öar och stränder har också få byggnadsminnen.

Många städer och orter i länet har en intressant och lång historia. Strängnäs, Nyköping och Torshälla är anlagda på medeltiden liksom Trosa, som dock flyttades i början av 1600-talet. Eskilstuna och Mariefred fick stadsrättigheter på 1600-talet. Med järnvägens tillkomst på 1800-talet växte städer och orter upp till följd av den industriella utvecklingen. Dit hör Gnesta, Katrineholm, Oxelösund och Flen.

Städerna och tätorterna är väl representerade med 34 byggnadsminnen inom olika kategorier, främst äldre bostadshus, borgar- och hantverksgårdar, men också byggnader som tingshus och järnvägsstationer. Dock saknas vissa kategorier av byggnadsminnen, som yngre bostadsbebyggelse, modernismens bebyggelse i form av både bostäder och industrier, bebyggelse från miljonprogrammet och flerfamiljshus från olika tider. Vissa städer och orter saknar helt byggnadsminnen eller har bara något enstaka.

Ur ett genusperspektiv saknas byggnadsminnen som präglats av kvinnliga ägare eller av kvinnors arbete. Barns miljöer är heller inte representerade i någon större utsträckning. Det är intressant att analysera nya byggnadsminnen utifrån ett socio-kulturellt perspektiv. Vilka kategorier av människor har satt sin prägel på de bostäder, industrier, herrgårdar etc som kan komma ifråga som byggnadsminnen?

Den geografiska fördelningen av byggnadsminnen är till viss del ojämn. I några kommuner finns få eller inga byggnadsminnen. Det behöver inte nödvändigtvis vara ett tecken på obalans utan kan också bero på kulturmiljöernas innehåll i olika områden. I framtiden bör dock en jämnare geografisk fördelning eftersträvas där så är möjligt.

Parker, trädgårdar och andra anläggningar kan också förklaras som byggnadsminnen. I Sörmland har ingen park eller trädgård i sig skyddats som byggnadsminne, men däremot ingår parker och trädgårdar i många byggnadsminnen, t.ex. herrgårdar, prästgårdar och borgargårdar.

2.3 Byggnadsminnenas ålder

Länets byggnadsminnen har en stor åldersmässig spridning från 1300-talet till 1900-talet, där 1700- och 1800-talens bebyggelse dominerar. Tio byggnadsminnen representerar länets 1900-talsbebyggelse, varav bara två är uppförda efter 1930.

Länets yngsta byggnadsminne är Nyköpings stadshus, som byggdes 1962-69. Till de äldsta är Tynnelsö slott på Selaön i Mälaren, vars äldsta del troligen är från 1300-talet och Domkapitelhuset i Strängnäs, som byggdes på 1480-talet, men som senare kraftigt har förändrats. Länets senaste tillkomna byggnadsminne, Kossvatorpet med Täby fäbod i Åkers styckebruk, räknas också till de äldsta byggnaderna eftersom fäboden möjligen uppfördes på 1570-talet.

2.4 Hur kan byggnadsminnena blir mer angelägna?

Del 2, analysen av byggnadsminnen, har visat att det finns ett stort behov av att vitalisera och vidga berättelserna som dessa byggnader och miljöer förmedlar. Kulturarvet är inte något konstant. Samhället förändras och nya perspektiv och alternativa berättelser behöver ständigt lyftas fram. Därför finns det ett behov av att diskutera hur vi förhåller oss till de befintliga byggnadsminnen och hur urvalsprocessen ska se ut för nya.

Genom att knyta an fler berättelser till byggnadsminnena – berätta bredare – blir de intressantare för fler och därmed också mer angelägna och tillgängliga. Byggnadsminnesbesluten kan t.ex. kompletteras med ett PM där avsikten med byggnadsminnesförklaringen beskrivs på ett mer lättbegripligt sätt. Här kan även olika berättelser om byggnadsminnet förmedlas. Byggnadsminnesförklaringen bör inte ses som en slutstation utan en startpunkt. Hur använder vi byggnadsminnena? På vilket sätt kan vi utveckla dem?

Överlag är byggnadsminnena som grupp relativt okänd hos allmänheten. Ofta används begreppet "k-märkt" i betydelsen byggnadsminnesskydd, även om "k-märkt" inte existerar som begrepp i lagens mening. Den stora volymen bebyggelse skyddas istället genom plan- och bygglagen och många tror att detta skydd är likställt med kulturmiljölagens skydd. Byggnadsminnena är på ett sätt inte lika tillgängliga som det övriga skyddade kulturarvet i form av fornlämningar och kyrkor. De är ofta i privat ägo och det är inte alla ägare som är villiga att låta allmänheten besöka byggnaden, även om många gör det. Uppskattningsvis är ca 50 % av byggnadsminnena i varierande grad tillgängliga för allmänheten.

Det finns en underutnyttjad potential i byggnadsminnena som besöksmål. Regionförbundet och Sörmlands turismutveckling har lyft fram Sörmlands 400 slott och herrgårdar och herrgårdslandskapet som den unika egenskap som länet ska marknadsföras med. Riksantikvarieämbetet har också pekat på att kulturmiljöerna i landet ofta är underskattade som besöksmagneter och att de skulle kunna lyftas fram mycket mer i marknadsföringen av ett område.

2.5 Informationsinsatser

Det finns ett behov av en samlad presentation av byggnadsminnena för att visa på hur de speglar viktiga skeden och brytpunkter i historien och händelser och företeelser i länet som haft stor betydelse – både positiva och negativa. Vissa kategorier byggnadsminnen lämpar sig särskilt väl för detta. Dit hör byggnadsminnen som berättar om komplexa kulturarv, som kan ha tonats ner tidigare. Detta gäller t.ex. von Rosens jaktstuga som har kopplingar till Herman Göring, senare känd som en av de ledande nazistprofilerna, och Rönnebo pensionat som inhyste personer med kopplingar till Nazityskland. Stathuset Byggeback är ett annat exempel, som vittnar om statsystemet och lantarbetarnas villkor.

Genomgången har visat att informationsinsatser av olika slag, där Länsstyrelsen kan arbeta tillsammans med ägarna, kommunerna, läns- och stadsmuseerna m.fl., skulle kunna bidra till att öka intresset för byggnadsminnena. Olika grupper av byggnadsminnen kan lyftas fram, t.ex. privatbostäder som villor och boställen, stationshus, institutionsbyggnader, byggnadsminnena runt Domkyrkoberget i Strängnäs m.fl. I analysen av byggnadsminnena, del 2, finns en detaljerad genomgång av vilka angelägna berättelser som kan lyftas fram.

Den stora och viktiga kategorin herrgårdar skulle kunna vitaliseras genom en gemensam informationsinsats där berättelserna vidgas. För vilka personer har godsmiljöerna haft betydelse under århundradena och för vilka har den det nu?

En gemensam "byggnadsminnesägardag" genomfördes 2010 och var mycket uppskattad. Det är angeläget att snart ordna en liknande träff. Nyhetsbrev bör tas fram och skickas ut ca en gång per år.

En insats som kan få stort genomslag vore att arrangera en "byggnadsminnesdag" för allmänheten, liknande Statens Fastighetsverks "Hemliga rum", där vanligtvis stängda kulturbyggnader öppnas upp en gång per år. Det finns många ovanliga och okända byggnadsminnen som förtjänar att lyftas fram i ett sådant sammanhang. Några exempel är Kramphults pörte, kyrkstallarna vid Östra Vingåkers kyrka, Kossvatorpet med Täby fäbod, von Rosens jaktstuga, Rönnebo pensionat, Vattentornet i Oxelösund etc.

2.6 Kunskapsunderlag

Fördjupade kunskapsunderlag skulle kunna tas fram om vissa byggnadsminnen. Beskrivningarna kan ses över och vidareutvecklas. Fler kategorier av ägare och brukare kan synliggöras i syfte att öka byggnadernas värde som sociala och historiska dokument.

2.7 Tillsyn

Det viktigaste för en långsiktigt hållbar förvaltning av byggnadsminnena är engagerade ägare. Därför bör Länsstyrelsen kontinuerligt ha kontakt med ägarna, både genom förebyggande insatser som informationsspridning och möten och genom uppföljande tillsynsinsatser.

En tillsynsplan och en checklista för tillsyn av länets byggnadsminnen bör tas fram.

2.8 Jämkning och hävning

Eventuellt bör utredas om ett par byggnadsminnen ska jämkas eller hävas, beroende på att de kulturhistoriska värdena inte finns kvar. I andra fall kan det handla om att istället utöka byggnadsminnet för att täcka in de kulturhistoriska värdena.

3. Strategi för byggnadsminnen

3.1 Strategiska inriktningsmål

För att göra kulturmiljöarbetet relevant för fler behövs genomtänkta förhållningssätt till såväl etablerade som nya kulturmiljöer. Vid beslut om nya byggnadsminnen är det viktigt att beskriva vilken relevans byggnaden har för människor idag och att inkludera fler perspektiv. Det är också viktigt att mottagare och målgrupper synliggörs.

Utifrån följande inriktningsmål vill Länsstyrelsen arbeta vid prövning av nya byggnadsminnen.

- ✓ Länsstyrelsen får inrätta ett byggnadsminne om byggnaden eller anläggningen har så höga kulturhistoriska värden att den kan betraktas som "synnerligen kulturhistoriskt värdefull" ur ett nationellt och regionalt perspektiv.
- ✓ Ett syfte med byggnadsminnena är att de ska spegla länets särart, det som är karakteristiskt för länet och dess byggnadskultur. Det betyder inte att det enbart är det regionalt särpräglade som ska lyftas fram. Lika viktiga är byggnadsminnen som kan berätta många olika historier om betydelsefulla händelser och företeelser, skeden och brytpunkter i länets historia. Även en byggnad som är allmänt förekommande, alldaglig eller enkel kan stödja sådana perspektiv.
- ✓ Nya byggnadsminnen bör bidra till att den historia om länet som byggnadsminnena berättar vidgas genom att mångfalden ökar. Byggnadsminnena bör analyseras utifrån olika perspektiv, t.ex. genus, generation och klass. Olika berättelser om byggnadsminnet bör förmedlas och mottagare och målgrupper synliggöras.
- ✓ En större spridning eftersträvas genom att geografisk hänsyn tas där så är möjligt. Antalet byggnadsminnen bör öka i de kommuner som har få eller inga byggnadsminnen
- ✓ Byggnadsminnesinstrumentet bör särskilt tillämpas på landsbygden eller i områden som inte omfattas av detaljplan, dvs där bebyggelsen inte ges ett skydd genom plan- och bygglagen

Följande kategorier av bebyggelse bör prioriteras, för att bland annat bättre avspegla länets kulturmiljöprofil. Utgångspunkten för bedömningen är alltid om objektet har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Det ska därför också fortsättningsvis vara möjligt att byggnadsminnesförklara en byggnad eller anläggning som berättar andra historier än de som beskrivs nedan.

- ✓ Bebyggelse vid kusterna och i skärgården, i skogslandskapet, i det småskaliga bergsbruket, i den småskaliga industriverksamheten från första hälften av 1900-talet samt i jordbruks- och slättlandskapet.
- ✓ Bostadsbebyggelse i städer och tätorter, i synnerhet från efterkrigstiden, modernismen och miljonprogrammet.
- ✓ Byggnader som representerar kommunikationer (förutom stationsbyggnader) och massbilismens genombrott.
- ✓ Byggnader som speglar fritidslivet och folkrörelsernas framväxt.
- ✓ Byggnader som relaterar till immigration och arbetskraftsinvandring.

- ✓ Parker och trädgårdar och sammanhängande bebyggelseområden.
- ✓ Byggnader som belyser tidigare stadsbyggnadsideal och arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster, t.ex. institutionsbyggnader, liksom byggnader som representerar viktiga funktioner eller verksamheter i lokalsamhället.
- ✓ Byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt.
- ✓ Byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé eller som tjänat som förebilder eller varit uppmärksammade i sin samtid.
- ✓ Nya byggnadsminnen inom kategorin herrgårdar bör bara tillkomma om de kan berätta om större historiska, sociala och ekonomiska sammanhang. Olika berättelser bör komma till tals, t.ex. manligt och kvinnligt arbete och sociala perspektiv.

3.2 Riktlinjer för ärendehantering

Riktlinjerna är tänkta att underlätta framtida ärendehantering då fråga väckts om byggnadsminnesförklaring. Det ska vara lättare att fatta välgrundade beslut med snabbare avgöranden. Riktlinjerna utgår från paragraferna i 3 kap. kulturmiljölagen (KML) och är ett komplement till Riksantikvarieämbetets vägledning för 3 kap. KML.

De paragrafer i 3 kap. KML som handlar om ersättning och inlösen, föreläggande om rättelse, att avbryta pågående åtgärder eller böter tas inte upp här eftersom de kräver särskild hantering och sällan används i ärendehandläggningen.

Riktlinjer för bifall

- ✓ Byggnaden eller anläggningen bör i första hand ha bäring på strategins inriktningsmål.
- ✓ Grunden för bedömning är om objektet har "ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde". Det ska därför även fortsättningsvis vara möjligt att byggnadsminnesförklara en byggnad eller anläggning som inte faller inom ramen för de strategiska inriktningsmålen.
- ✓ Ett förstärkande skäl kan vara att byggnaden är tillgänglig för allmänheten.

Riktlinjer för avslag

Även om grundkraven är uppfyllda kan avslag vara motiverat om förutsättningar saknas för att genomföra en byggnadsminnesförklaring.

Till exempel:

- ✓ Om byggnaden eller anläggningen inte uppfyller strategins inriktningsmål.
- ✓ Om byggnaden eller anläggningen är överrepresenterad bland länets eller landets byggnadsminnen.
- ✓ Om ägaren är negativt inställd till en byggnadsminnesförklaring.
- ✓ Om förutsättningar saknas för ett långsiktigt bevarande, t.ex. att byggnaden är i ett för dåligt skick.

Riktlinjer för interimistiskt förbud

- ✓ Bestämmelsen bör bara tillämpas i specifika fall med avsikt att förhindra rivning eller väsentlig förändring av en byggnad.

Riktlinjer för anmälningsplikt

- ✓ Ett beslut om anmälningsplikt innebär ett förbud mot att vidta åtgärder som innebär rivning eller andra ändringar av byggnaden eller anläggningen innan en anmälan gjorts till Länsstyrelsen. Det är viktigt att beslutet tydligt redogör för vad anmälningsplikten omfattar och motiverar anledningen till beslutet.
- ✓ Om anmälan om ändring inkommer måste Länsstyrelsen fatta beslut inom en månad om åtgärden ska få vidtas eller förbjudas (interimistiskt förbud). Ett interimistiskt förbud får gälla för högst sex månader, men kan förlängas om det finns särskilda skäl. Om Länsstyrelsen förbjuder åtgärden ska Länsstyrelsen samtidigt på eget initiativ väcka fråga om byggnadsminnesförklaring.
- ✓ Ett beslut om anmälningsplikt ska föregås av kommunikation med fastighetsägaren i enlighet med förvaltningslagen.
- ✓ Syftet med anmälningsplikt är att Länsstyrelsen kan besluta om en enklare form av skydd om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne. Det behövs inte ett lika omfattande underlag som vid en byggnadsminnesförklaring.
- ✓ Vid avslag på väckt fråga om byggnadsminnesförklaring p.g.a. att det av olika anledningar saknas förutsättningar att genomföra en byggnadsminnesförklaring, kan Länsstyrelsen istället fatta beslut om anmälningsplikt.
- ✓ Beslut om anmälningsplikt ger Länsstyrelsen möjlighet att ta upp frågor om byggnadsminnesförklaring i lämplig tidsföljd eller att följa upp bidragsbeslut.
- ✓ Anmälningsplikt bör användas främst för de bebyggelsekategorier som faller inom ramen för strategins långsiktiga mål.
- ✓ Anmälningsplikt bör användas med viss restriktivitet, då det kan skapa en kategori beslut där byggnaden eller anläggningens skyddsnivå kan uppfattas som oklar.

Riktlinjer för överlåtelse av statligt byggnadsminne

- ✓ Vid övergång av byggnadsminnen som är skyddade genom 1942 års lagstiftning behöver beslut om byggnadsminne enligt 3 kap. 1 § KML fattas och skyddsbestämmelser enligt 3 kap. 2 § KML fastställas.

Riktlinjer för ändringar

- ✓ Tillstånd behövs för ändringar som strider mot skyddsbestämmelserna. Ändringar i strid mot skyddsbestämmelserna bör endast tillåtas om de kan göras utan att de kulturhistoriska värdena minskar, t.ex. ändringar för att vidmakthålla boende, verksamhet eller för ökad tillgänglighet.
- ✓ Särskilda skäl för ändring ska finnas och vara tydliggjorda av ägaren.

Riktlinjer för jämkning och hävande

- ✓ Reglerna om jämkning och hävande bör tillämpas ytterst restriktivt.
- ✓ En byggnadsminnesförklaring får bara hävas i rena undantagsfall och bara efter noggrann prövning.
- ✓ Jämkning innebär en anpassning till ändrade förhållanden eller en modifiering av skyddsbestämmelserna. Jämkning innebär snarare en minskning av skyddsgraden och inte en ökning av vad som ska omfattas av skyddsbestämmelserna.
- ✓ Jämkning kan vara aktuellt t.ex. om vissa byggnader eller delar av byggnader bedöms ha ett lägre kulturhistoriskt värde än vad byggnadsminnet i övrigt har. Ett annat exempel är vid brand i en sekundär byggnad som ligger inom skyddsområdet, men som inte har högsta kulturhistoriska värde, och där ett nytt beslut behöver fattas som avspeglar den ändrade situationen.

Källor och litteratur

Kulturmiljölag (1988:950), 3 kap. byggnadsminnen

Vägledning för tillämpning av 3 kap. kulturmiljölagen, byggnadsminnen, Riksantikvarieämbetet, 2014-01-01

Räkna q i Södermanland – kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skyddad enligt plan- och bygglagen, Länsstyrelsen Södermanland 2015, rapport nr 2015:5

Regionalt kulturmiljöprogram, Länsstyrelsen Södermanlands län, 2013

Berätta bredare, inriktningsdokument för byggnadsminnen, Riksantikvarieämbetet, 2011

Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet – länsstyrelsernas ärendehandläggning, Länsstyrelserna, 2013

Byggnadsminnesstrategi för Västmanlands län samt underlag, Länsstyrelsen Västmanland 2008, reviderad 2010

Byggnadsminnespolicy för Gävleborgs län, Länsstyrelsen Gävleborgs län, 2016

Strategi för byggnadsminnen och byggnadsminnesförklaringar i Örebro län, Länsstyrelsen Örebro län, 2009

Byggnadsminnespolicy för Stockholms län, Länsstyrelsen i Stockholms län, 2005

Länsstyrelsen i Södermanlands län ger årligen ut ett stort antal rapporter och publikationer som samlas i Länsstyrelsens publikationsarkiv.

Rapporter och andra publikationer kan hämtas på följande webbadress:
www.lansstyrelsen.se/sodermanland/publikationer

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

www.lansstyrelsen.se/sodermanland